

5. A sok szép virágot angyalok lészödik,
A szép menyországot úgy örvendőztetik.
Szent Régina asszon, té vagy boldog asszony,
Példádat küvesse tehát mindön asszony.

III.*

1. Szent János áldása
Szájjon ezön házra,
A bennelakókat
Fordicsa vigságra.	3. Szent János áldása
Szájjon a fejünkre,
Búnkat, bánatunkat
Fordicsa örömrre.
2. Hogy a kised Jézus
Tüllünk szállást kérjön,
Istennek áldása
Mindég rajtunk légyön.	4. Bor, búza és gyümölcs
Hogy büven terömjön,
Istennek áldása
Mindég rajtunk lögyön.

Feljegyezte: *Bálint Sándor*.

Magyar adomaváltozatok. I.

Az adoma a legerterjedtebb és legkisebb folklórisztikai műfaj; szét-szórva, más műfajokba illesztve, gyűjteményekben, mindenhol találunk adomát. Talán ez az oka annak, hogy az adomakutatás nálunk még iradatlan bozót; aki egy adomával akar foglalkozni, az egészen át kell vágnia magát: hiányzik a rendszerezés. Céлом néhány eldugott magyar adomaváltozat közlése, hogy ezzel a pár példával felhívjam a figyelmet ezen a kiaknázatlan területen kínálkozó munka fontosságára.

1. Versenyhazugságok.

Honti János nemrégén megjelent magyar népmesetipus gyűjteményében (Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen. Helsinki, 1928., FFC. 81. sz.) az 1920. sz. „Versenyhazugságok“ típusnak csak a Merényi: Sajóvölgyi népmesék. I. 169. lapján található változatát jelzi, a Kálmány: Hagyományok. I. 177. l-on levő, „A szabadságos katona és a cigány“ c. népi közlés — úgy látszik — elkerülte figyelmét. Pedig ez a típus sokkal elterjedtebb, mint ezek után gondoljuk. Régi kalendariu-mainkban két változatra is találtam, melyeket fontosaknak tartok, mert a nép között való elterjedés útjára utálnak.

A Budai kalendárium 1807-es évfolyamában olvashatjuk a következő kis történetet: „Egy új kohóból támadt Nemes ember bizonyos summa pénzt fel-tévé, egy Parasztal felfogad, hogy a' legyen a' nyertes, a' ki leg-nagyobbat tud hazudni. Erre el-kezd a' Nemes Ember, hogy ő olly nagy ökröt látott, hogy egy fetskének három nap kellett repülni, míg egyik szárvatul a másikig ért. Azt el-hiszem, mond a' paraszt, mert az én Atyám is sokszor emlegette azt az ökröt. De Uram! mond tovább hallotta é az Úr azt, hogy az én Atyám olly nagy fát ültetett, mely az

* Halotti torban szokták énekelni. — Jellege szerint inkább név-napi köszöntő, a 2. strófa pedig karácsonyi vers jellegű. Így minden-esetre zavaros tartalmú, az pedig, hogy *torozó* ének volna, tartalmából nem tűnik ki. A torozó dalok ritkaságuk miatt érdekesekek. Szerk.

Egekig ért. Egyszer nékem kedvem jött hogy egy kevesbé-kúkkantsak az égbe; fel-felmászkálván reája, bé-tekintek az égbe, és ott láttam az Úrnak boldogult Attyát, ki egy sarokban ült, és a' szegény embereknek tszimat foltozott. Az nem igaz! fel-kiált a' Nemes ember mérgesen, mert az én Atyám nem-is szenvedhette a' szegény embert. Így a' paraszt meg-nyerte a' fogadást, és a' mai sült Nemes embert-is jól meg-vágta". A Váci kalendárium 1829. évfolyamában ez a történet a következőképen hangzik: „Három Katona együtt utazván, kik közül kettő újj Magyar, egy pedig született Magyar volt“, találtak egy „selyem Kendőt“. Az egyik azt indítványozta, hogy hármuk közül azé legyen, aki nagyobbat hazudik. Az első: Apám elvetett három mérő kendermagot, arról akkora szál nőtt, hogy az égig ért, s ha akart, felmehetett rajta. A második: Apámnak olyan tehene volt, hogy gödörbe kellett szűrni a tejét. Egyszer egy farkas esett a gödörbe, utána abból a tejből sajtot készítettek, s mikor megszegették, a farkas kiugrott belőle. A harmadik: „Az Apámnak Ménesében volt egy tsákó fülű Kantza, egy bagoly reáment, és minekutánna meghágtá azt, Cigányt ellett“. Ezt hallván az újj Magyarok kiáltották nagy méreggel: „Legyen tiéd a' Kendő“. Ehhez hasonló változatot találunk Hegedűs Lajos adomagyűjteményében: Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigány életből. Pest, 1864. 23. l. Ide sorolhatjuk még Vörösmarti Mihály „A holdvilágos éj“ c. novellájának azt a részét, ahol 3 tót deák — a novella hősei — megegyeznek abban, hogy elmesélik egymásnak nagyapjuk halálát, s amelyiknek előde a halál különösebb nemével halt meg, azt a másik kettő bárholman szerzendő vacsorával tartozik megvendégetni.

A versenyhazugságoknak érdekes és nálunk egyedülálló változata van az 1861-ben megjelent Komáromi kalendáriumban: „Bizonyos úr három inasa közül annak, ki legnagyobbat tud hazudni jutalmat ígért. Az első mondta: Életemben soha nem hazudtam! — A másik: Nem is tudok hazudni! — A harmadik végre így szólt: Ők igazat mondanak — s megnyerte a jutalmat“.

2. A kakuk-per.

Arany János „A fülemüle“ c. költeményének igen közeli változata van a „Grünn Orbán“ betűivel 's költségével“ megjelenő, s a boritéklap tanúsága szerint az ország minden nagyobb városában árúsított Szegedi kalendárium 1824. évfolyamában: „Kiet Paraszt Gazda, egy Kakuk felett, mely a' ő szomszedságokban szállamlott, úgy öszve vezett, hogy utóljára a' Bíróhoz került a' pörök. Ennek úgy látszik nem tsapták főkkel a' fejét: mert midőn meg hallgatta a' Paraszt Gazdákat, sopánkodván a' terhes bajon, tizenöt napra halasztotta az ítéletet, hogy mindeneket a' törvény szerint számba vehessen. Az alatt mind a' kiet résznek erszényét jól meg fejte, és midőn a' ki szabott nap el érkezett, a' következő végzéssel állott elő: Halla kentek, a' Kakuk sem egyiknek, sem másiknak, hanem nekem szóllott“ (A csattanó az eredetiben is ritkított szöveg!)

3. Még a kapanyél is elsül.

Érdekes még a következő kis történet is, melynek csak két külföldi változatát ismerem (Philipp Hoffmeister: Hessische Volksdichtung.

Marburg, 1869. 98. l. és Friedrich S. Krauss: Zigeunerhumor. Leipzig, 1907., 188. l.), míg a magyarban háromféle változattal is szerepel. 1. „Egy paraszt az erdőben apró galyakat gerebelt. Ezen foglalkozása közben egy őz kiugrott a sűrűből, 's előtte lejtett el. A' paraszt minden rossz cél nélkül a' gereblyét orcájához tartotta mintha az őzre akarna lőni, azon pillanatban az őzet egy lövés földre terítette. A' szegény paraszt magán kívül volt az ijedtség miatt, de még nagyobb lón ijedsége midőn a' bokorból ki ugrott vadász nyakon kapta, 's haragosan így szólott hozzá gazember! börtönbe mégy hogy merted az őzet meglőni? Szívszorogások közt nézett az együgyű paraszt gereblyéjére, 's a' tetszőleg haragos vadász felé fordúlván így szólott: tekintetes uram! nézze el most ezen tettemet, hiszen ki hitte volna, hogy ez az átkozott gereblye meg van töltve“. (Szegedi kalendárium. 1841.) 2. „Közelebbi télen egy szegény lengyel zsidó egy erdőn keresztül gyalog utazván, éhes farkas rohan reá. Ijedtében csak vándorbotját tartá elébe az állatnak. Azalatt azonban egy lesben álló vadász a' farkast lelövé. Isten' csudája — felkiált álmélkodva a' vadászt nem sejtő zsidó — már hűsz esztendeje, hogy magammal hurcolom e' botot, 's mind eddig nem tudtam, hogy töltve van“. (Nagyvárad kalend. 1844.) Ezt a változatot Vas Gerebennél is megtalálhatjuk. (ÖM. X. 420—1. l.) 3. „Egy kertész nyulat látván az urasági kertben, gereblyét ráemelé tréfából, és csözött, mintha lőni akarna. Ekkor észrevétlenül megjelent háta mögött az úrfi, a' nyulat meglőtte, puskáját gyorsan a' bokorba veté, és mérgesen kiálta a' kertészre: „Gazember, nem tudod, hogy a' eseléségnek nem szabad lőni?“ — Engedelmet instállok alássam, — szóla rémülten a' kertész, — hiszen nem tudtam, hogy a' gereblye is elsülhet!“ (Komáromi kalend. 1848.) Ez a változat van meg Hegedüs Lajos említett adomagyűjteményében (63. l.) a következő csattanóval: „ime! ha az Isten akarja, még a kapa nyele is elsül“.

Úgy látszik, az adomával összefügg a következő alakokban ismert szólásunk, mely a különös, váratlan véletlent tréfás módon fejezi ki: Dugonics András: Magyar Példabeszédek. Szeged, 1820., II. 275. l. Ki szerencsés, annál kapa nyél is elsül; III. 289. l. A ki szerencsétlen, bottal is agyon lövi magát. Erdélyi János: Magyar közmondások. könyve. Pest, 1851., 4131. sz. Néha még a kapanyél is elsül. (Magyarázatul a 6063. sz. Nem alszik az ördög — szólásra utal.) 3923. sz. Ha Isten akarja, a kapanyél is elsül. Erdélyi J.: Válogatott magyar közmondások. Pest, 1862., 3313. sz. Lehet, hogy a kapanyél is elsül. Sirisaka Andor: Magyar közmondások könyve. Pécs, 1890., 65. l. Ha Isten akarja, az aludtfej (kapanyél, gereblye, bot, puskatok, puskavessző) is elsül, 172. l. Néha a disznóláb is elsül. Margalitsnál nincs meg?

Ha végignézzünk adatainkon, úgy tűnik fel, hogy szólásunk az adomának mintegy lekopott, levált, önállósult csattanója. Én azonban lehetetlennek tartom, hogy Dugonics, aki oly sok szólásunkat magyarázta gyakran önkényesen, kitalált történetekkel, ne használta volna fel ezen adomát, ha ismeri, szólásunk magyarázatára. Az egymásutáni években megjelenő adomaváltozatok is az adomának a 40-es években való felkapottságát, divatosságát mutatják. Az adoma ekkor kerülhetett hozzánk, ekkor keveredhetett össze már meglevő szólásunkkal. Az adoma a szó-lással más, közelebbi kapcsolatba nem hozható.

Dömötör Sándor.